

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.013:371.31

DOI <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.04.29.05>

Особистісно-орієнтоване навчання як тенденція гуманізації освіти

Казакевич Олена Ігорівна

доктор філософії, старший викладач кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету, 49009 м. Дніпро, вул. Сергія Єфремова, 25,
<https://orcid.org/0000-0002-22-24-0860>

Прийнято: 10.04.24 | Опубліковано: 29.04.2024

Анотація. У статті розглядається проблема особистісно-орієнтованого навчання в контексті гуманізації освіти. Обґрунтовано доцільність орієнтації на гуманізацію та гуманітаризацію освіти. Встановлено, що гуманізація і гуманітаризація пов'язані з вирішенням загальноцивілізаційних задач, які мають стратегічне значення для розвитку не тільки освіти, а й людства в цілому. Доведено, що гуманізація йде пліч-о-пліч з гуманітаризацією вищої освіти. Гуманізація освіти, безсумнівно, означає індивідуалізацію освітнього процесу. Висвітлено гуманістичну сутність особистісно-орієнтованого підходу в освіті. Досліджено розвиток гуманізації та гуманітаризації освіти в процесі історичного наукового пізнання як підґрунтя особистісно-орієнтованого навчання. Надано визначення особистісно орієнтованого навчання. Представлено особливості та основні переваги особистісно-орієнтованого навчання, а також проблеми в освіті, які можуть бути вирішені за допомогою даного підходу. Визначено цілі та теоретико-методологічні засади особистісно-орієнтованого підходу в освіті. Проведено порівняльний аналіз особистісно-орієнтованого та традиційного навчання. Виділено недоліки традиційної системи освіти. Подано шляхи вирішення суперечностей між традиційною освітою і персоналізованим навчанням. Доведено ефективність кредитно-модульної системи та вибіркових дисциплін в освіті як шляхів

створення індивідуальної освітньої траєкторії. Окреслено етапи навчальної діяльності, якими повинен оволодіти студент, щоб бути суб'єктом освітнього процесу. Визначено роль та характеристики навчального середовища при персоналізованому навчанні. Виділені основні правила співпраці між викладачем та студентом.

Ключові слова: *гуманізація та гуманітаризація в освіті, особистісно-орієнтоване навчання, персоналізоване навчання, інноваційні технології в освіті.*

Personality-based learning as a trend of humanization of education

Kazakevych Olena Ihorivna

PhD, senior lecturer of Philology department, Dnipro State Agrarian and Economic University, 49009 Dnipro, 25 Serhii Efremov str., <https://orcid.org/0000-0002-22-24-0860>

Abstract. *The article examines personality-based learning as a tendency of humanization of education. The necessity of targeting to humanization and humanitarization of education is proved. It is confirmed that humanization and humanitarization are interrelated in the context of solving general problems of humanity which are crucially important for the evolution of both education and humanity. The humanization of education definitely means taking the direction to personalization of education. The development of humanization and humanization of education in the process of historical scientific knowledge as a basis for personality-oriented learning is studied. The definition of personally-oriented learning is provided. In the article the humanistic core of the personality-based approach in education is considered. The characteristics and advantages of personality-based education along with the issues in education it addresses are presented. The aims of personality-based learning are specified. Theoretical and methodological basics of the personality-oriented approach in education are identified. The article presents a difference between personally-based and traditional education. The shortcomings of the traditional education system are highlighted. The efficiency of the credit-module system and elective disciplines in education the implementation of personality-based learning is substantiated. The ways to resolve contradictions between traditional education and personalised learning are presented. The stages of learning activities that a student must possess in order to be a subject of the educational process are described. The basic rules of cooperation between a teacher and a*

student in the process of personality-based learning are highlighted. The role that the learning environment plays in personalized learning and what this environment should be is defined.

Keywords: *humanization and humanitarization in education, personality-based learning, personalized learning, innovative technologies in education.*

Постановка проблеми. Розвиток світової системи освіти у процесі перетворень поставив в основу переорієнтацію філософсько-педагогічних напрямів у науці з консервативного, технократичного підходу на гуманістичний, особистісно-зорієнтований підхід. Беззаперечним свідомством цього є спрямованість на гуманізацію і гуманітаризацію освіти. Проблема гуманізації та гуманітаризації освіти стала предметом обговорення на міжнародних конференціях, є світовою проблемою, оскільки вона пов'язана з вирішенням загальноцивілізаційних завдань, які мають стратегічне значення для розвитку не лише освіти, але і всього людства в цілому [8]. Вивчення та реалізація принципів гуманізації освіти, зокрема у вищій школі, а також пошук шляхів удосконалення цього процесу є актуальним на сьогоднішній день. Дослідження довели, що впровадження персоналізованого навчання в практику університетської освіти покращило засвоєння та закріплення знань студентами. Основними перевагами є покращення результатів навчання та досвіду навчання, а для навчальних закладів – зміцнення репутації як установи, що цінує та підтримує індивідуальність кожного здобувача. Гуманізація освіти поставила формування і виховання особистості в основу діяльності професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, оскільки саме освіта є тим соціальним інститутом, де після сім'ї відбувається подальша соціалізація особистості. Освітня складова є одним з найважливіших шляхів гуманізації. При цьому процес гуманітаризації, тобто включення інформації з гуманітарних сфер (література, телебачення, кіно, мистецтво) і соціальних сфер (політика), вдало поєднується з гуманізацією (виховним моментом, моментом соціальної зрілості і водночас успішного засвоєння інформації). Гуманізація освіти, безперечно, означає індивідуалізацію освітнього процесу, в той час як гуманітаризація змісту освіти передбачає, насамперед, підвищення важливості і докорінний перегляд змісту дисциплін гуманітарного і природничого циклу. Загальною метою вивчення гуманітарних предметів, зорієнтованих таким чином, має

стати створення певного комплексу знань про особливості розвитку людини, її взаємодії із соціумом; їх вивчення має допомогти молодим людям розібратися в етапах історії суспільства, зрозуміти поняття «культура», смисл власного буття та існування людини. Гуманізацію освіти в широкому розумінні слова ми розглядаємо як формування особливого, людського ставлення людини до навколишнього світу і до самої себе, до власної діяльності [4]. Однією з передумов підготовки фахівця до особистісно-орієнтованої освіти є досягнення цілей Болонського процесу, що забезпечує входження України в єдиний європейський простір вищої освіти. Пріоритетними напрямками роботи є: створення ефективної системи навчально-виховного процесу для досягнення відповідних освітніх рівнів майбутніх фахівців і підготовки їх до реалізації завдань особистісно-орієнтованої освіти у вищому навчальному закладі шляхом проектування особистісно-розвиваючої взаємодії викладача і студента; забезпечення умов для постійного самовдосконалення і самореалізації особистості студента; активізація науково-методичної та консультативної роботи. Персоналізоване навчання «ставить здобувача в центр освітньої системи», етап навчання та підхід до викладання оптимізовані для потреб кожного здобувача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гуманізації та гуманітаризації освіти досліджується багатьма авторами, вона має велике значення в багатогранному процесі розвитку сучасного суспільства. У її багатій теоретичній спадщині є низка ідей та напрямів, які безпосередньо стосуються гуманістичної концепції освіти. Ідеї гуманізації покладені в основу наукових робіт Ш. А. Амонашвілі [1]. І. Д. Бех пов'язує особистісно-орієнтоване навчання з вихованням, в процесі якого народжуються цінності та відбувається індивідуально-особистісний розвиток людини [3]. S. Järvelä формулює фактори, на які необхідно звернути увагу, щоб зберегти вроджені навички, гнучкість, ініціативу, цілеспрямованість та ентузіазм студента [12]. В. Серіков вважає, що особистісно-орієнтована освіта не формує людину із певними якостями, а надає можливості для всеосяжного виявлення і розвитку рис особистості суб'єктів освітнього процесу [7]. С. Подмазін, у свою чергу, виділяє переваги особистісно-орієнтованої освіти як такої, що забезпечує кожному, виходячи з його здібностей, нахилів, інтересів, особистісних цінностей і суб'єктивного досвіду, змогу

виявити себе в навчально-пізнавальній та інших видах діяльності [5]. С. Гончаренко та Ю. Мальований також розглянули основні принципи гуманізації освіти, яка, за думкою вчених, означає максимально можливу індивідуалізацію навчально-виховного процесу [4]. Т. В. Філат дослідила проблему гуманізації та гуманітаризації освіти, вказала на основні її переваги і недоліки [8]. І. Yuugun також вказав на особистісно-орієнтований підхід як на середовище ідей гуманізації освіти [15].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Перспективним напрямком подальших наукових досліджень ми вважаємо відкриття нових аспектів сприйняття, навчання, розвитку пам'яті та інших розумових здібностей студентів засобами особистісно-орієнтованого навчання. Таким чином, виникає необхідність пошуку подальших шляхів удосконалення провідних положень модернізації системи освіти – ідеї розвитку особистості, формування механізмів розвитку і саморозвитку системи освіти, перетворення освіти на дієвий чинник розвитку суспільства.

Формулювання цілей статті. Стаття присвячена дослідженню проблеми особистісно-орієнтованого навчання в контексті гуманізації освіти.

Цілі статті:

- розкрити гуманістичну сутність особистісно-орієнтованого підходу в освіті шляхом порівняння останнього з традиційними підходами в освіті;
- надати можливі шляхи вирішення суперечностей між традиційною освітою і персоналізованим навчанням;
- довести переваги особистісно-орієнтованого навчання як засобу гуманізації освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняні психологи, які займаються проблемами механізму інтелектуальних операцій, сприйняття, творчості зробили висновок, що іноземна мова, література, історія зумовлюють, підключаючи емоційний чинник, розвиток пам'яті, логічного й асоціативного мислення, важливих у площі наукового пізнання, де панують точні науки. Таким чином, проблема гуманітаризації зіткнулася з проблемою гуманізації, тобто з вивченням особливостей і закономірностей психології активного сприйняття, засвоєння, запам'ятовування людиною в процесі навчання [8]. Термін «гуманізм» походить від латинського «людський, людяний» та означає визнання цінності людини, її права на

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

самовдосконалення і розвиток власних здатностей. Гуманітарний (франц. «гуманітаріє») означає людську сутність, освіченість, яка пов'язана з суспільним життям та свідомістю людини. Гуманітарна освіта – навчально-виховний процес викладання та вивчення гуманітарних дисциплін, де домінують психолого-педагогічні, історичні, філософські, культурологічні, філологічні, українознавчі, правознавчі, політологічні дисципліни.

Об'єднує ці категорії увага до особистості здобувача, на чільне місце покладається його всеосяжний розвиток, виявлення здібностей і реалізація здатностей. Визнання здобувача головною дієвою особою всього навчально-виховного процесу складає сутність *особистісно орієнтованого навчання*. Особистісно-орієнтоване навчання виникло на початку ХХ століття, в нього є декілька інших назв, кожна з яких уособлює певне бачення навчання і виховання, а саме гуманістична педагогіка, педоцентризм, екзистенціалізм, неопрагматизм, вільне виховання (США, Європа у 70-і роки), педагогіка співробітництва (80-і роки у СРСР). Дані концепції об'єднує назва «ліберальна педагогіка», на противагу авторитарної й технократичної. Ідеї Д. Дьюї й інших реформаторів створили підґрунтя ліберального підходу в освіті США і Європи на початку ХХ століття, а потім у середині століття на їх основі виникла окрема галузь психології – гуманістична психологія. Гуманістична психологія має в основі педагогіку педоцентризму, особистісно-орієнтована освіта бачить особистість як складну, окрему цілісність, унікальність і найвищу цінність, яка потребує самоактуалізації – реалізації своїх здатностей [6].

Гуманістичну сутність особистісно-орієнтованого підходу в освіті можна пізнати порівнявши останній з традиційною освітою, якій притаманні схильність до соціократії та зосередженості на об'ємі знань [6]. Недоліками традиційної системи освіти є наступні:

- освіта не виконує свої задачі, оскільки такий об'єм знань, що накопичився, неможливо передати здобувачам, при цьому він продовжує швидко рости;
- стандартизованість вищої освіти суперечить принципу адекватного оцінювання знань, оскільки вищий навчальний заклад має або занижувати критерії оцінок, орієнтуючись на слабких учнів, або поділяти ЗВО на “елітні” і “масові”, відходячи таким чином від демократизації освіти;

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

- існуюча освітня система орієнтується на навчання, але не на виховання [6].

Виходячи з цього, виявлено ряд суперечностей у професійній освіті, зокрема між:

- усвідомленням суспільством потреби активізації творчих здібностей здобувача і нестачею необхідних соціальних та педагогічних умов для їх формування;
- традиційною системою «загальної» підготовки спеціалістів і персоналізованим, творчим підходом до професійної підготовки;
- застосування у навчально-виховному процесі методів повторення, копіювання, фахової діяльності, де домінують колективні і групові форми навчання та потребою проявляти індивідуальний творчий підхід на засадах особисто орієнтованого навчання;
- необхідністю дотримання цілісного навчально-виховного процесу, неперервності професійної освіти і фрагментарністю професійної підготовки, низьким рівнем науково-методичного забезпечення для формування творчої, індивідуалізованої професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Отже, постає необхідність у пошуку методів удосконалення системи освіти – ідеї творчого саморозвитку особистості, модернізації освіти для дієвого виконання своїх функцій розвитку сучасного суспільства. Подолати дані суперечності можна удосконалюючи теоретико-методологічні засади та концептуальні підходи до професійної підготовки майбутніх спеціалістів, ґрунтовної модернізації змісту педагогічної освіти, застосування новітніх педагогічних технологій, а також подальшого розвитку педагогічної освіти у наступних напрямках:

- забезпечення особистісного розвитку майбутнього спеціаліста в процесі професійної підготовки;
- дотримання уніфікованості теоретико-методологічної підготовки та практики з дотриманням особистісно орієнтованого підходу;
- забезпечення умов для розвитку індивідуальності, суб'єктності, потреби в особистісному та професійному самовдосконаленні, рефлексії самопізнання і саморозвитку якостей особистості [6].

Особистісно орієнтоване навчання, на думку І. Д. Бега, – виховання методологічного типу, яке спирається на соціально-гуманітарні науки і фундаментальні філософські, психологічні знання про людину, її виховання і процеси

індивідуально-особистісного розвитку, про виховання як процес формування цінностей [3]. Методологія особистісно орієнтованого підходу спирається на сукупну реалізацію і взаємодоповнення низки сучасних парадигмальних підходів. Їй притаманні наступні риси: орієнтація на людину як головну цінність і ціль виховання (аксіологічний підхід); підтримка й розвиток індивідуальних властивостей й самобутності людини (особистісний підхід); формування у здобувачів особистісних навчальних та життєвих смислів, ознайомлення їх з культурою (культурологічний підхід); розвиток творчий потенціалу особистості (діяльнісний підхід); стимулювання здобувачів до вирішення власних життєвих проблем самостійно у нестабільному, невизначеному суспільстві (синергетичний підхід). Особистісно орієнтована парадигма виховання та навчання тепер може виконувати роль теоретико-методологічної основи, навколо якої формуються смисли сучасної цивілізації. Відтак, особистісні інтереси визнають головними, а можливості для їх втілення – визначальною освітньою парадигмою. Суб'єкти навчально-виховного процесу грають визначальну роль в системі освіти зокрема, бо їхня цілеспрямованість, творча ініціатива і здібності, креативне мислення, потяг до передбачення та інновацій – обов'язкові складники ефективності освітньої системи, її функціонування і розвитку. Моделювання особистісно орієнтованого навчання потребує використання таких педагогічних технологій, що базуються не нагромадженні знань і вмінь, а на поетапному збагаченні досвіду творчості, формування механізму самоефективності і самореалізації можливостей кожного здобувача.

Однак щоб поставити здобувача на чільне місце у освітньому процесі, треба докорінно змінити всю технологію освітнього процесу. Необхідні передумови для засвоєння такої діяльності, що уможливорює здобувача вільно орієнтуватись у просторі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де він самостійно будує ці відносини, а не тільки спостерігає. Досягнення цієї мети потребує інакшого підходу до предметного навчання (як до відкритої для здобувача низки окремих предметів), до формування певних видів діяльності, через які здобувач самостійно перетворює світ для себе. Знання (точніше, їх система) є при цьому засобом пізнання й перетворення навколишнього світу. Цілям особистісно орієнтованого навчання найбільше відповідає побудова предметного навчання за інтегрованим типом, бо це уможливорює виявити ставлення здобувача до

навколишнього світу, який є для нього цілісним, всебічним, динамічним [4]. Така система освітніх компонентів сприяє формуванню в здобувачів цілісної картини світу, надаючи свободу мислення й діяльності, дає можливість самому здобувачеві обрати «основні» знання з різних наук з максимальним використанням власного досвіду, який він набув в процесі навчання і активної взаємодії з навколишнім середовищем. Навчання, звичайно, є важливим засобом надбання власного досвіду, але існують й інші шляхи. При міждисциплінарному (інтегрованому) підході до побудови предметного навчання змінюється ставлення до навчаючого (соціокультурного) середовища. Це не просто освітнє середовище (навіть бездоганно сформоване), а спеціально організований простір для засвоєння різних видів і форм людської діяльності, де здобувач набуває знань, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до речей і людей, досвідом спілкування, взаємодії, він відкритий для світу, з яким внутрішньо взаємозв'язаний, не протистоїть йому лише як «пізнавач». Таке навчальне середовище є розвивальним [9]. Однак воно не нав'язує здобувачеві шлях розвитку через «командну» побудову його діяльності, а створює більш вільні умови, уможливорюючи його самостійно обирати шлях індивідуального розвитку. Особистісно-орієнтоване навчання надає здобувачеві право бути причетним до формування навчальної програми та втілювати принципи компетентнісного підходу в освіті. Прикладом цього є, зокрема, вибіркові дисципліни. Більш ефективно – і це підтверджує практика багатьох закордонних вишів – дати право вибору здобувачам після перших курсів, де домінують базові загальноосвітні предмети, прослухати курс тих дисциплін, у межах встановлених програм, які їм подобаються. Особиста зацікавленість активізує учня. Все це свідчить про необхідність активного підключення напрацювань психології для організації та вдосконалення навчального процесу по лінії гуманізації.

Розкрити власний потенціал здобувача, використовуючи його при організації навчання – основне завдання викладача в процесі особистісно орієнтованого підходу. Важливо враховувати, що, у своєму житті здобувач користується “перед знанням”, яке набувається у середовищі, що його оточує. Тому, при особистісно орієнтованому навчанні, викладач має починати не з повідомлення знань (уведення наукової інформації), а з розкриття відповідного суб'єктного досвіду здобувачів, та у подальшому спиратись на нього, формувати наукове знання (поняття). Це передбачає

принципово іншу методику заняття, інші форми співпраці викладача й студентів. Засвоєння технології особистісно орієнтованого навчання є одним з найважливіших завдань дидактики [12].

Цілі особистісно-орієнтованого навчання полягають у тому, щоб:

- виявити життєвий досвід кожного здобувача, його пізнавальні можливості, рівень інтелекту, розкрити його потенціал, щоб надалі розвинути його в освітньому процесі;
- сформувати в здобувача мотивацію до пізнавальної діяльності, потребу в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні;
- розвинути механізми адаптації, саморегуляції, самовиховання у здобувача.

Головною умовою стає прагнення бути собою, виявляти природність поведінки, особистісну відкритість, а головною метою співпраці між викладачем і студентом є саморозкриття особистості – усвідомлення себе як унікального, неповторного індивіда. Таких правил освітнього процесу, має дотримуватись і викладач, і студент. Наступні ціннісні орієнтації та змістові установки викладача стосовно здобувача є передумовою втілення ідеї гуманізації в сучасну практику педагогічної освіти :

- спрямованість діяльності викладача не лише на навчання предмету, але, у першу чергу, на розвиток студента – майбутнього фахівця;
- педагогічний гуманізм, позитивне сприйняття викладачем себе й студентів;
- емпатійне ставлення до студента, тобто прагнення і можливість розуміти іншого як самого себе, приймати його позицію, розуміти його внутрішній світ, відчувати й сприймати його проблеми, переживання;
- толерантність, тобто сприйняття студентів як індивідуальностей, розуміння що кожен має право на власну точку зору;
- конгруентність, тобто розуміння особистісного світу й почуттів студентів і своїх, сприйняття себе як особистості, яка в процесі розвитку має право на помилку, життя «тут і зараз», спокійне сприйняття всього спонтанного, безпосереднього у навчальній ситуації;
- рефлексивність, що уможливорює викладача аналізувати свою діяльність, бути готовим її змінити за потребою, виказувати багатогранність реакцій у взаємодії зі студентами; прислухатися й придивлятися до студента, який вербально й невербально

подає різноманітні сигнали про свої почуття;

- діалогічне спілкування як спосіб і вміння слухати та чути студента, можливість до міжособистісного діалогу спираючись на рівності позицій, взаємодовіру й повагу. Саме діалогічні відносини сприяють гуманізації взаємовідносин викладачів і студентів [15].

Базуючись на вищесказаному важливо виділити ознаки особистісно орієнтованого підходу: організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії; створення умов для самоактуалізації особистості; її активізація; забезпечення зовнішньої і внутрішньої мотивації здобувачів; отримання задоволення від вирішення навчальних завдань співпрацюючи з іншими суб'єктами освіти; зміна акценту у діяльності педагога з позиції «командуючого» на позицію фасилітатора. Фасилітатор (з англ. facilitate) — особа, що управляє процесом групової взаємодії, створюю комфортну психологічну атмосферу у групі, допомагає здобувачам зрозуміти спільні цілі і планувати роботу разом, досягти цих цілей під час роботи, спонукає учасників до співпраці та дискусії, забезпечуючи ефективну комунікацію між членами групи так, щоб кожен учасник використав свій потенціал, скеровує процес пошуку інформації, допомагає розв'язувати проблеми на засадах взаємоповаги та толерантності.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що індивідуальна освітня траєкторія має стати дидактичною системою, де здобувачі навчаються за індивідуальними програмами, змістом, формами, засобами, темпом і відповідними формами контролю та оцінювання. Кінцевою метою персоналізованого навчального середовища є створення освітньої системи, яка б безпосередньо відповідала різноманітним потребам особистості, а не нав'язувала учням «універсальну» модель, забезпечувала максимально ефективний розвиток кожного здобувача, його самостійності, ініціативності, індивідуального стилю навчання, творчості, впевненості в собі, культури діяльності. Персоналізована траєкторія навчання є дієвим інструментом, який надає студентам можливість повністю контролювати своє навчання і дозволяє їм ефективно набувати і зберігати навички.

Список використаних джерел

1. Амонашвілі Ш. О. Школа життя / Пер. з рос. Хмельницький: Подільський культурно просвітницький центр ім. М.К. Реріха, 2002. 170 с.
2. Беланова Р. А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна - США). Київ, 2001.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1. *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. Київ: Либідь. 2003. 280 с.
4. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Шлях освіти*. Харків, 2001. №2. С. 2–8.
5. Подмазін С. Особистісно-зорієнтована освіта. Особливий вид діяльності // Директор школи. Україна. 2001. № 3. С. 93-95.
6. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 436 с.
7. Тимошук Н. С. Інноваційні технології підготовки майбутнього педагога до особистісно орієнтованого виховання учнівської молоді. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005 . №25. с. 129-132.
8. Філат Т.В. Гуманізація та гуманітаризація як два аспекти вдосконалення системи освіти у вищих навчальних закладах. *International scientific periodical journal «The unity of science»*. Vienna, 2017. С. 84–86.
9. Bartle, E. (2015). Personalised learning: an overview. URL: <https://aux.ugz.mybluehost.me/wp-content/uploads/2020/11/Personalised-Learning-an-Overview.pdf> pp. 1–10.
10. Gunnoo, Ch. (2022). *Personalised learning in higher education: laying the foundations*. Retrieved from: <https://www.timeshighereducation.com/campus/personalised-learning-higher-education-laying-foundations>.
11. Eshmirzaeva, M. A. (2020). Personality-oriented approach to education and modern pedagogical technologies. *European journal of research an reflection in educational sciences*. Vol. 8. UK: Progressive academic publishing. pp. 25–29.
12. Järvelä, S. (2006). Personalised Learning? New Insights into Fostering Learning Capacity. Pers. Educ. URL: <http://www.oecd.org/site/schoolingfortomorrowknowledgebase/themes/demand/41176688.pdf>.
13. Neendoor, S. (2023). *How to create personalized learning paths for higher education students*.

Retrieved from: <https://www.hurix.com/create-personalized-learning-paths-for-higher-education-students/>.

14. Parikh, A. (2022). *3 ways personalized learning can benefit higher education*. URL: <https://www.d2l.com/blog/3-ways-personalized-learning-can-benefit-higher-education/>.

15. Yuygun, I., Suherdi, D. (2023). Components and strategies for personalized learning in higher education: a systematic review. DOI: 10.2991/978-2-38476-054-1_23. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/asiatefl-22/125986928>.